

2. Nurmuxamedova R., Qurbonova Sh., Orzieva D. Import yo'li bilan keltirilgan g'unajinlarning o'sish ko'rsatkichlari // Agro-ilm J. 2022 y. №3, 49-50 b.

3. Плохинский Н.А. Руководство по биометрии для зоотехников. //Москва. 1969. 256 с.

4. Солошенко В.А., Инербаев Б.О. Мясной симментал-новое селекционное достижение в Сибири // Зоотехния. 2014. №11. С. 6-8.

5. Смакуев Д.Р. Мясная продуктивность скота симментальской породы различных конституциональных типов // Молочное и мясное скотоводство. 2014. №1. С. 18-20.

6. Сычева О.В. Молочная продуктивность симменталов различных генотипов в условиях Ставропольского края / О.В. Сычева, В.И. Ганган // Аграрная наука. – 2012. - №3. – С. 17-18.

UO'K: 636.082.5

TUXUM YO'NALISHIDAGI DOMINANT D-149 TOVUQLARINING MAXSULDORLIK XUSUSIYATLARI HAQIDA

A.A.Kaniyazova-stajyor tadqiqotchisi¹,

G.M.Erdanova-Umumiy zootexniya va veterinariya kafedrası
katta o'qituvchisi q.x.f.f.d.(PhD)²

***Chorvachilik va parrandachilik ilmiy-tadqiqot instituti¹,
Toshkent davlat agrar universiteti***

Mustaqil O'zbekiston o'z xalqi tanlab olgan yo'l ochiq, erkin bozor iqtisodiyotiga asoslangan odil jamiyat, kuchli demokratik xuquqiy davlat qurish yo'lidan bosqichma-bosqich olg'a bormoqda. Ushbu yo'nalishda respublikamiz qishloq xo'jalik xodimlari va mutaxassislari xalqimizni yetarli miqdordagi sifatli qishloq xo'jalik mahsulotlari, jumladan yetti xazinaning biri bo'lgan parrandachilik mahsulotlari bilan ta'minlash sohasida ham o'zlarining samarali mehnatlari bilan hissalarini qo'shib kelishmoqda. Bu respublika qishloq xo'jaligida olib borilayotgan siyosatning umumiy ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Axolini sifatli oziq –ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabini qondirish muhim ahamiyatga ega. Bu masalani xalq etishda parrandachilikning o'rni beqiyosdir, chunonchi bu tarmoq qishloq xo'jaligi rivojlangan davlatlarda keng yo'nalishga egadir.

Respublikamizda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, shuningdek, parrandachilikni rivojlantirish va tarmoq ozuqa bazasini yanada mustahkamlash hamda parrandachilik yo'nalishidagi tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash maqsadida, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 14-iyun 2021-yildagi PQ-5146-son "Parrandachilikni rivojlantirish va tarmoq ozuqa bazasini mustahkamlashga qaratilgan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi qarorida ham sohaning muhim va dolzarbligini ko'rish mumkin. Ushbu Prezident topshirig'ining ijrosi sifatida Chexiya davlatining naslli xonaki parrandachilik faoliyati bilan shug'ullanuvchi "Domkur" kompaniyasidan Dominant D-149 krossining ota-onalik galasi institut tajriba xo'jaligiga keltirilgan bo'lib, ushbu parrandalarning o'sishi, rivojlanishi, ozuqa ratsionlari, tabiiy iqlim sharoitga moslashishi hamda tuxum mahsuldorligi

o'rganilib, ulardan olingan duragay esa aholiga yetqazib berilishi va aholi daromadini oshirilishi ko'zda tutilgan.

Parrandalar mahsuloti ayniqsa go'shti parhez mahsuloti bo'lib juda tez hazm bo'lishi bilan ifodalanadi.

Olib borilgan ishlar evaziga chorva mollarini va shu jumladan Chexiya seleksiyasiga oid parrandalarni mahsuldorligi to'бора oshib borib sohaning rentabelligi va aholining turmush darajasini yaxshilashga erishiladi. Respublikamizda bu borada ko'p tarmoqli yo'nalishga o'tgan fermer va turli parrandachilik korxonalari faoliyat ko'rsatib kelmoqda.

Bu masalani yanada yuksak darajaga ko'tarish uchun nasldor, yuqori mahsuldor, serpusht mahsuldor Chexiya seleksiyasiga oid tovuq krosslarini respublikada urchitilib borilishi deyarli yo'lga qo'yilgan qolaversa parrandachilik asosida xizmat qiluvchi fermerlarni soni va aholi dexqon xo'jaliklarida ularni u'rchitilishi yanada yaxshilanmoqda. Bugungi kunda parrandachilikning mahsulotlarini ishlab chiqarish miqdori aholining kun sayin o'sishi bilan qiyoslab o'rganganilganda ta'kidlash joizki extiyoj ham qondiriladi.

O'zbekistonga keltirilgan serpusht tovuqlarni iqlimi, ob-havoga ko'nikishi, yetilishi va tuxum mahsuldorligini o'rganish, qolaversa ulardan foydalanish afzalligini aniqlash dolzarb bo'lib o'z yechimini kutmoqda.

Dominant D-149 krossi tovuqlarini asrash va oziqlantirish.

Barcha yoshdagi tovuqlarni xo'jalikdagi parrandaxonalarida asrashga KBU-3 katakli batareyalaridan foydalanilgan va bunda tovuqlar 20 haftaligidan to foydalanishni oxirigacha, har bir tovuq uchun 500 sm. kv, pol sathi ajratilgan.

Sathdan tashqari asraladigan har bir bosh parranda hisobiga 5,8-6,5 sm kenglikdagi yemdon, 2-3 sm. kenglikdagi suv ichish novlari ham berkitilgan. Bularga amal qilinmasa tovuqlar oziqlanishidan va suv ichishdan qolib ketadi, chunki nimjonlanib harakatsiz holatga kelib qoladi va mahsuldorlik xususiyatlari hamda yashovchanligi susayib ketadi.

Shu sababli parrandachilik bilan shug'ullanishni yangi boshlagan tadbirkorlarga quyidagi ko'rsatkichlarni taklif etamiz: kataklarga tovuqlarni joylashtirish soni ham muhim hisoblanadi va har katakka 5-6 bosh tovuq joylashtirish va bunda kataklarni balandligi 25x40 va 25x50 mm kv hisobida bo'lishi kerak. Tovuqlarni asrashni yana muhim ko'rsatkichi bu xonalarga tushadigan tabiiy yorug'ligi, havo harorati va nisbiy namlik ham muhim ko'rsatkichlardan bo'lib hisoblanadi.

Jadvaldagi ma'lumotlardan ko'rinadiki, havo harorati tovuqlarni yoshi oshgan sari kamayib borgan va o'rganilgan muddatlarni oxiriga kelib 20-22 gradusni tashkil etgan. Kun yorug'ligi davomi aksincha 0,5 soatdan oshganini ko'ramiz va oxiriga kelganida 15 soatni tashkil etgan. Kun yorug'ligini miqdori xam dastlabki davrga nisbatan oshgan bo'lsada, 24 haftalik yoshidan boshlab bir me'yorda saqlanib qolgan (30-40) havoni nisbiy namligi o'rganilgan davrlarda bir tekis deb hisoblaymiz.

Tovuqlarni gemostaza, immun statusi, ferment sistemasini shakllanishi sharoitga ko'nikishi, tuxumga kirib uni ishlab chiqarishi va kun yorug'ligi davomi. Miqdori, havo harorati va nisbiy namligi kabi ko'rsatkichlar muhim ahamiyatga ega. Xo'jaliklarda ularga amal qilinmasa, tovuqlar bir joyga to'planib ketadi, ozuqa, suv istemol qilishi tobora susayib boradi va ular oqibatda nobud bo'lishiga uchraydi. Shu

ko'rsatikchlarni hisobga olgan holda barcha parrandachilik korxonalarida avtomatika yordamida boshqariladi va ularni ko'rsatkichlari doimo nazoratda turadi.

1-jadval

Xo'jalikda tovuqlarni asrash sharoiti

Tovuqlar yoshi, hafta	Xavo harorati, °C da	Kun yorug'ligi davomi soat	Kun yorug'ligi miqdori lyuks	Xavoning nisbiy namligi, %
20	24-28	9	15-25	55-65
24	20-22	11	30-40	55-65
28	20-22	13.5	30-40	55-65
32	20-22	14	30-40	55-65
36	20-22	14.5	30-40	55-65
40	20-22	15	30-40	55-65
44	20-22	15	30-40	55-65

Parrandalarni gigienik saqlash bilan bir vaqtda o'tkazilgan tajribalar va adabiyotlar tahlili asosida shu xulosaga kelish mumkinki ularning oziqlanish ratsioni ham muhim ko'rsatkichlardan bo'lib quyidagi jadval ma'lumotlari asosida oziqlantirilsa tovuqlarning tuxum mahsulodrligiga ijobiy ta'sir etishini ta'kidlab o'tamiz.

Tovuqlarni o'sishi, rivojlanishi va tuxum berishi ko'p jihatdan ozuqa va oziqlantirish ratsionini to'yimlilik bilan baholanadi. V.I.Fisitsin, G.A.Tordatyan (1985) fikriga ko'ra tovuqlarni sifatli ozuqalar bilan oziqlantirishda GOST -18221-72, suv bilan taminlashda GOST-2874-73 davlat andozasidagi retseptlar va suvdan foydalanish zarur.

2-jadval

Tovuqlarni oziqlantirish uchun qo'llanilgan ozuqa retsepti

Ozuqa turlari	16-20 yosh	21-28 yosh	29-45 yosh
Omuxta yem	27	40	34,6
Makkajo'xori	33	32	31
Bug'doy	17,4	7,8	10
Soya shroti	10	6	8
Paxta shroti	6	5	4
Oxak	3	2	6
Yog'	1,9	1,5	0,8
Baliq uni	-	-	-
Go'sht suyak uni	-	5	4
Kalsiy sulfat	1	-	1
Primiks	0,5	0,5	0,4
Osh tuzi	0,2	0,2	0,2

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki; tovuqlarni 16-20 haftalik yemida oziqa retseptini tarkibida 27,0% omixta yem, 33,0 %makkajo'xori, 17,4% bug'doy, 10,0% soya shroti, 6,0% paxta shroti, 3,0% oxak, 1,0% kalsiy fosfat, 1,9% yog' bo'lgan.

Bu ko'rsatkichlar 21-28 va 29-45 yoshida tegishli ravishda o'xir yem 40 va 34,6; makkajo'xori 32,0; bug'doy 7,8 va 10,0; soya shroti 6,0; 8,0 paxta shroti 5,4; oxak 2-6; yog' 1,5-0,84; go'sht suyak uni 5-4; primiks 0.5-0,4; osh tuzi 0,2% ni tashkil etgan. Bu retseptlarni tarkibida esa 260-250 kilokaloriya yoki 1089-1047 kilojoul energiya; 15-16 gramm xom protein, 5 gramm xom klechatka; 2,0-2,9 gramm kalsiy; 0,7-0,65 gramm fosfor, 0,2 gramm natriy, 0,7-0,8 mg lizin; metionin va sistin esa 0,65 grammni tashkil etgan.

Bir kunda istemol qilgan ozuqa miqdori yoshi bo'yicha tejamli ravishda 100, 120, 126 grammga teng bo'lgan. Retsept tovuqlarni oziq moddalariga bo'lgan talabini to'la qondirgan, tuxum berish tezligini va uning miqdori, tovuqlarni sog'lomligi va tirik vazni, xarajatlari me'yoriy darajada bo'lgan.

Parrandalarni yetiluvchanligi asosiy biologik xususiyatlaridan biri bo'lib ulardan maxsulot ishlab chiqarishni belgilaydi.

3-jadval

Dominant D-149 krossi tovuqlarini yetiluvchanligi

Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	Ona tovuqlar galasi	Sanoat tovuqlar galasi
Jinsiy yetilish yoshi	Xafta	10-12	10-12
Fiziologik yetilish yoshi	Xafta	17-18	17-18
Tuxumga kirish	Xafta	140-150	135-145

Dominant D-149 krossi tovuqlari yuqori yetiluvchanlik xususiyatlari bilan xarakterlanadi, lekin galalar bo'yicha qiyoslaganda jinsiy yetilishda ular orasida farq bo'lmagan, yoshi oshgandan so'ng ular orasida deyarli farq mavjud va bu farq sanoat galasi tovuqlari foydasigadir. Sanoat galasini ona tovuqlar galasidagi tengqurlariga nisbatan yetiluvchanlik bo'yicha 5-10 kunga ustunlik qilgan.

Xulosa. O'rganilgan ko'rsatkichlar asosida shuni ta'kidlaymizki, Chexiya seleksiyasiga mansub xonaki tovuqlarni O'zbekiston iqlim sharoitida ko'nikishi va saqlanuvchanligi boshqa krosslarga nisbatan ancha baland. Shu xususiyatlari evaziga ularni tanasi yirik va mahsulot berishi hamda iqlim sharoitiga o'rganishi osonligi sababli mamlakatimiz qishloq xo'jaligi sohasida keng foydalanish imkoniyati bor krosslardan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 13-noyabrdagi PQ- 4015-son "Parrandachilikni yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida" gi qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi 2017-2021 yillarda yanada rivojlantirishga mo'ljallangan harakatlar strategiyasi

3. Raxmonov L.K. Ro'zimuradov R.R. "Rodonit-3 krossi parrandalari bilan ishlash bo'yicha qo'llanma" 2011. 19-bet

4. Chorvachilik va parrandachilik asoslari M.Z.Murtozayev, A.A.Kushakov, T.A.Aliboyev «Fan va texnologiya» nashriyoti TOSHKENT – 2012

5. "Ermatov Y.A. Berdiqulov F.Sh. "Tovuq boqing boy bo'ling" "zooveterinariya" №10 2015. 32-33-bet.

6. Ro'ziyev R. Nurmatov A. "Axoli xonadonlarida tovuqlarni parvarish qilish" "zooveterinariya" №10 2015. 31-bet.

7. Xmelinskaya T.A. Ivashkin B.A. Peven B.G. "Xayseks uayt krossi parrandalari bilan ishlash bo'yicha qo'llanma" 2011. 6-7 bet

8. Leonal Durust, Margit Vittman, "Qishloq xo'jalik hayvonlarini oziqlantirish" nemis tilidan tarjima B.Abdolnizozov R.Yeshchanov, Urganch-2010.

9. Isaboyev A.T. Raxmatullayev P.Ye. Normuxammedov X.I. "Tuxum yo'nalishidagi tovuqlarni parvarishlash bo'yicha tavsiyalar" T.2013 "parrandasanoat uyushmasi" 9-10 bet

10. Kavtarashvili A.Sh., Novotorov Y.N., Gusev V.A., Gladin D.V. Tovuqlarning mahsuldorligiga o'zgaruvchan rang haroratli lampalarning ta'siri" "Птицеводство" 2017. 27-29 betlar

UO'K: 638.167.178.8

ASALARI ZAHARI VA UNI TAVSIFI

D.R.Jo'rayeva-Chorvachilikni innovatsion boshqarish bo'limi boshlig'i, q.x.f.f.d (PhD), k.i.x., dildora-rustamovna-abk@mail.ru¹,

F.M.Jo'rayev-"Agroiqtisodiyot" kafedra i.f.f.d (PhD), dotsenti²

Chorvachilik va parrandachilik ilmiy-tadqiqot instituti¹,

Toshkent davlat agrar universiteti²

Annotasiya. Maqolada asalari zahari va uning xususiyatlari hamda ishchi asalarilarning katta va kichik zahar bezlari, ishchi asalarilar organizmida zaharning hosil bo'lishi to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ishchi asalari, asalari nishi, asalari zahari, katta va kichik zahar bezi, rezervuar, chanacha, tarnovcha, stilet, evolyusiya.

Summary. The article provides information about bee properties and ego characteristics, as well as information about the bee and the body of the bee.

Key words: worker bees, bee sting, bee venom, large and small poison glands, reservoir, sled, cuvette, stilet, evolution.

Mavzuning dolzarbligi: Qishloq xo'jaligining boshqa tarmoqlari singari, uning asosiy sohasi hisoblangan asalarichilikni rivojlantirish borasida ham bir qator ijobiy ishlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, asalarichilik soxasini barqaror rivojlanishiga huquqiy asos bo'lgan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 16-oktyabrdagi "Respublikamizda asalarichilik tarmog'ini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 3327-sonli PQ da Asalarichilik tarmog'ini boshqarish tizimini tubdan takomillashtirish, tarmoqda naslchilik ishlarini ilmiy asosda tashkil etish, asalarichilik xo'jaliklari faoliyati samaradorligini oshirish, asal mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi va turlarini yanada ko'paytirish, asalni qayta ishlash bo'yicha zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, sohaning eksport salohiyatini oshirish, shuningdek, asalarichilik sohasidagi ilg'or tajribalarni respublikamizning barcha hududlarida tatbiq etish, 2022-yil 8-fevraldagi PQ-120-sonli qarorlarida ham asalarichilik tarmog'ini rivojlantirish yo'nalishida, asal yetishtirish hajmini 2021

101	Abdykarimova SH.A., Dyussembayev S.T., Serikova A.T. Features of using natural aluminosilicates-bentonite and zeolites in agriculture	388
102	Boybulov B.Sh., Ulug'muradov A.D., Xatamov A.X. Qo'ychilik tarmog'ini rivojlantirishning muhim omillari	392
103	Рўзибоев Н.Р., Акназаров Д.К. Акчасой типдаги қўйларнинг экстерьер хусусиятлари	396
104	Рўзибоев Н.Р., Гаибназаров Д.А., Юлдашева А.М. Гўшт-ёғ маҳсулдорлик йўналишидаги акчасой типига мансуб қўйларнинг тирик вазни	400
105	Turganbayev R.U., Yerimbetova J.B. Ustyurt sharoitida tuyalar jun mahsuldorligining tug'im yoshi va yaylov hududlariga bog'liqligi	404
106	Suyunova Z.B., Yaxyayev B.S. Organik moddalar hazmlanishi va sigirlar sut mahsuldorligiga ratsion tarkibining ta'siri	408
107	Axtamova M.T. Ozuqaviy qo'shimchalardan foydalanishning qoramollar sut mahsuldorligiga ta'siri	411
108	Хафизов И.И. Отларини бонитировка қилиш тамойиллари	415
109	Хафизов И.И. Отларнинг экстерьер ва уни баҳолаш	419
110	Хафизов И.И. Отларда интерьер кўрсаткичларини ўрганишнинг илмий-амалий аҳамияти	423
111	Boybulov B.Sh. Hisor zotli qo'ylarni bosh sonini ko'paytirish va naslini yaxshilash	427
112	Boybulov B.Sh., Xoliqov N., Buxarova M. Issiq iqlim sharoitida mahalliy ozuqalar va xorijiy faol biologik qo'shimchalardan foydalanib sigirlarning sut mahsuldorligini oshirish	431
113	Xolmatov A.X., Xodjaev U.T. Yosh parrandalarni organik ozuqa qo'shimchalari bilan oziqlantirishning ahamiyati	434
114	Xolmatov A.X., Xodjaev U.T. Uy sharoitida g'ozlarni parvarishlash texnologiyasi	438
115	Акназаров Д.К. Туркиядан импорт қилинган ангор зотли она эчкилардан туғилган авлодларнинг тирик вазн кўрсаткичлари	441
116	Erqulov U.U. Simmental zotli tanachalarni eksteryer ko'rsatkichlari	445
117	Kaniyazova A.A., Erdanova G.M. Tuxum yo'nalishidagi dominant D-149 tovuqlarining maxsuldorlik xususiyatlari haqida	447
118	Jo'rayeva D.R. Asalari zahari va uni tavsifi	451
119	Jo'rayeva D.R. Asalari zahari va uni olish usullari	454
120	Jo'rayeva D.R. Фацелия бу	459
121	Karshiyev Z.A. Zaanen hamda kamori zotli naslli takalar bilan mahalliy echkilarni chatishtirishdan olingan birinchi avlod duragaylarning tirik vazn dinamikasi va o'sish ko'rsatkichlari	462
122	Улугмуратов А.Д., Исматова Р.А., Л.Х.Ахмадалиева Актуальность правовой охраны изобретений в НИИветеринарии	467
123	Туткышбай И.А., Оспанова М.С. Исследование домашних индивидуальных собак на туберкулез	470
124	Сарыбаев Ы.У. Иммуноферментное определения эстрадиола в	475